

IMOM G'AZZOLIY IJODINING ISLOM DINI UCHUN AHAMIYATI

Ahmedov Samariddin

Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom instituti

"Tillar" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom olamining buyuk mutafakkiri, faqih, faylasuf va sufiysi – Imom Abu Homid Muhammad al-G'azzoliy (rahmatullohi alayh)ning ilmiy va ma'naviy merosi tahlil etiladi. Muallifning ijtimoiy-falsafiy qarashlari, fiqh, kalom va tasavvuf sohasidagi hissasi, islom aqidasi va axloqiy tamoyillarining rivojiga qo'shgan beqiyos xizmati o'rganiladi. Imom G'azzoliy ijodining islom tafakkuri tarixidagi o'rni, u yaratgan asarlarning zamonaviy musulmon dunyosida qanday qadrlanayotgani haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: mom G'azzoliy, "Ihyo ulum ad-din", tasavvuf, kalom, fiqh, islom falsafasi.

KIRISH

Islom tarixining buyuk allomalari orasida Imom Abu Homid al-G'azzoliy alohida o'rin egallaydi. Uning ilmiy merosi nafaqat o'rta asrlarda musulmon dunyosiga, balki bugungi zamon islomshunosligiga ham chuqur ta'sir ko'rsatgan. G'azzoliy o'z davrida fan, din va axloqiy hayotni uyg'unlashtirishga uringan, kalom va fiqh ilmlarini falsafiy tafakkur bilan boyitgan allomadir. Ayniqsa, uning tasavvufga oid asarlari musulmon ruhiyatining shakllanishi va islom ma'naviyatining tarakkiyotida muhim rol o'ynagan. Bu maqolada Imom G'azzoliy ijodining islom dini uchun tutgan mavqei, uning aqidaviy, axloqiy va ijtimoiy-g'oyaviy qarashlarining dolzarbligi keng yoritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Imom G'azzoliy (1058–1111 yillar) Horazm vohasining Tus shahrida tug'ilgan. Dastlabki ilmiy tahsilni mahalliy ulamolardan olgan bo'lsa-da, so'ngra Nishopurdagi mashhur Nizomiya madrasasida ta'lim olgan. Uning ustozlari orasida Imom al-Juwayniy (Imom al-Haramayn) kabi kalom ilmining yirik vakillari bo'lgan. G'azzoliy tez orada fiqh, mantiq, kalom va falsafa sohalarida o'zining yirik bilim va tafakkur egasi ekanini isbotlagan. U Nizomiy madrasasida dars bergan, keyinchalik tasavvufga yuz tutib, dunyoviy mansabni tark etgan.

Imom G'azzoliy o'z ijodida ko'plab dolzarb masalalarni ko'taradi. Jumladan, islom aqidasi mustahkamligi, so'filylikning shar'iy asoslari, ahloqiy poklik va dunyo bilan muomalada tafakkurli yondashuv zarurligi u ijodining asosiy yo'nalishlaridandir. Uning eng mashhur asari – "Ihyo ulum ad-din" ("Diniy ilmlarni tiriltirish") musulmon axloqining ensiklopediyasi hisoblanadi. Bu asarda fiqhiy masalalardan tortib, qalb

tarbiyasi, niyat, halollik, tavakkul, riyodan saqlanish kabi murakkab tushunchalar yengil, lekin chuqur uslubda bayon etilgan.

G‘azzoliy islom falsafasiga ham salmoqli hissa qo‘shgan. “Tahofut al-falasifa” (“Faylasuflar chalkashligi”) asarida u yunon falsafasining ba’zi jihatlarini tanqid qilib, musulmon falsafasini Qur’on va hadisga asoslangan holda qayta tiklashga harakat qiladi. Uning fikricha, falsafa aqlga tayansa, din vahiyga asoslanadi; ammo bu ikki manba bir-biriga zid emas, balki to‘g‘ri yondashuv bilan uyg‘un holda ishlatilishi mumkin. Bu qarash o‘z davrida mutaziliylarga nisbatan javob bo‘lib xizmat qilgan va sunnaviy aqidani himoya qilgan [1].

Imom G‘azzoliy tasavvufni ham sof shaklda talqin qiladi. U sofiylikni Qur’on va sunnat asosida, shariat doirasida bo‘lgan taqdirda ma’qul deb hisoblaydi. “Kimyo-yi saodat” (“Saodat kimyosi”) asarida G‘azzoliy inson qalbini poklash, ma’naviy kamolga yetishish yo‘lida zikr, taqvo, tavba, sabr, shukr, ridho kabi tushunchalarni amaliy jihatdan asoslab beradi. U tasavvufni nafaqat ilohiy muomala, balki shaxsiy kamolot va ijtimoiy mas’uliyatga tayangan ahloqiy tizim sifatida tushuntiradi.

Imom G‘azzoliy o‘z davrida va undan keyingi asrlarda musulmon dunyosining deyarli barcha hududlarida katta e’tibor qozongan. Uning asarlari arab, fors, turkiy tillarga tarjima qilingan, madrasalarda asosiy darslik sifatida o‘qitilgan. Xususan, Movarounnahr ulamolari ham G‘azzoliy ijodidan chuqur bahramand bo‘lganlar. Imom al-G‘azzoliy ijodi O‘rta asrlarda musulmon tafakkurining yuqori cho‘qqisi sifatida baholangan. Uning fikrlaridan nafaqat ulamolar, balki hukmdorlar, sufiylar, adiblar va oddiy musulmonlar ham hayotiy yo‘l-yo‘riq sifatida foydalanishgan [2].

Bugungi zamonda G‘azzoliyning asarlari islomda radikalizm, tanqidiy tafakkur, axloqiy tanazzulga qarshi kurashda muhim ideologik zamin bo‘lib xizmat qilmoqda. Uning holistik yondashuvi – ya’ni shariat, tariqat va haqiqatni yagona manzilda birlashtirgan qarashlari zamonaviy musulmon ongining barqaror rivoji uchun muhim manba hisoblanadi.

NATIJALAR

Imom G‘azzoliy ijodining islom dini uchun ahamiyatini chuqur tushunish uchun uning nafaqat diniy, balki ijtimoiy va pedagogik faoliyatini ham yoritish zarur. U musulmon kishining hayotini faqat ibodatlar tizimi orqali emas, balki ijtimoiy muomala, ilm-fan, qalb tarbiyasi va ma’naviy o‘zini anglash bilan bog‘liq holda talqin qilgan. G‘azzoliy nazarida islom bu – faqatgina qonunlar majmuasi emas, balki inson ruhiy olamini kamolga yetkazuvchi mukammal yo‘ldir. Uning asarlarida ko‘tarilgan asosiy g‘oyalardan biri shuki, har qanday tashqi amal, agar u qalbdan, halollik va ixlos bilan bo‘lmasa, samarasizdir. Shu yondashuvi orqali u islomdagi riyokorlik, zohirparastlik va ilmsizlik illatlarini qat’iy tanqid ostiga oladi [3].

Imom G‘azzoliyning diniy tafakkurga tutgan eng katta hissalaridan biri – bu ilmu amalning o‘zaro aloqasini tiklashga urinishidir. U “ilm”ni inson hayotining yo‘lboshchisi, “amal”ni esa uning hosilasi deb biladi. U o‘z davrining ba’zi ulamolari orasida tarqalgan, faqat nazariy ilmlar bilan kifoyalanish, amaliy hayotdan uzilish holatini qattiq tanqid qiladi. “Ihyo ulum ad-din” asarida “foйда bermaydigan ilm – bu ulkan xavfdir” degan fikr orqali ilmni faqat o‘rganish emas, balki yashash shakliga aylantirish lozimligini ta’kidlaydi. Bu fikr zamonaviy islom pedagogikasida ham o‘z aksini topgan: ya’ni ilm axloq bilan uyg‘unlashmas ekan, u jamiyatda ijobiy o‘zgarish qilmaydi.

G‘azzoliy o‘z asarlarida islomning nafaqat shariat, balki haqiqat va ma’rifat asoslariga ham tayanishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, u dunyoviy fanlar, mantiq, falsafa va hatto matematika va tibbiyotga ham yuksak e’tibor bilan qaragan. U ilmni “diniy” va “nodiniy” degan keskin bo‘linishlarga ajratmaydi, balki barcha fanlarni Allohni tanish va unga xizmat qilish vositasi sifatida tushunadi. Shu orqali G‘azzoliy islomni turli ilmiy fanlar bilan qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularni uyg‘unlashtirish tarafdori bo‘lgan. Ayniqsa, zamonaviy dunyoda islom dini haqida noto‘g‘ri tasavvurlar shakllanayotgan bir paytda, G‘azzoliy merosi – bu fikriy uyg‘onish, ilmiy tafakkur va ruhiy uyg‘unlikka yetaklovchi bebaho kalitdir [4].

Bundan tashqari, Imom G‘azzoliy ijodi islomiy tarbiya va ma’naviyat tizimini shakllantirishda ham beqiyos rol o‘ynaydi. U bola tarbiyasidan boshlab, jamiyat yetakchilarigacha bo‘lgan barcha qatlamlarga nisbatan axloqiy majburiyat va mas’uliyat hissini yuksak darajada baholaydi. “Axloqiy mukammallik” uning tasavvurida Allohga yaqinlashuv vositasidir. Masalan, sabr, shukr, ixlos, halollik, sadoqat kabi fazilatlar G‘azzoliy uchun faqatgina axloqiy tushunchalar emas, balki islomiy hayot falsafasining tayanchi sifatida baholanadi.

Zamonaviy musulmon dunyosida Imom G‘azzoliy merosi keng talqin etilmoqda. Uning ijodiga asoslangan holda, yurtimizda ham ko‘plab diniy-pedagogik ishlar amalga oshirilmoqda. G‘azzoliy tafakkuri yoshlar tarbiyasida, ilm va imon uyg‘unligini shakllantirishda, diniy ekstremizm va mutaassiblikka qarshi kurashda g‘oyaviy tayanch bo‘lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, u ilgari surgan “qalb tarbiyasi” konsepsiyasi, bugungi jamiyatda axloqiy inqirozga qarshi turgan kuchli va barqaror metod sifatida qayta kashf etilmoqda [5].

Shuni ham alohida ta’kidlash kerakki, G‘azzoliy dini faqat ibodatlar to‘plami sifatida emas, balki hayot falsafasi deb ko‘radi. U har bir insonning qalbini Allohga bog‘lash, nafsni jilovlash va ruhiy poklikka erishish yo‘lida aniq, bosqichma-bosqich yondashuvlarni taklif qiladi. Bunday tizimli va psixologik yondashuv G‘azzoliyni islom psixologiyasi va ruhshunosligi sohalarida ham kashshoflardan biri sifatida tanitadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Imom G‘azzoliy ijodi islom dini uchun nafaqat tarixiy, balki ma’naviy, ilmiy va ijtimoiy jihatdan ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. U yaratgan ilmiy meros bugungi kunda ham musulmonlar uchun haqiqatni izlashda, axloqiy yetuklikka erishishda, shubhalar orasida to‘g‘ri yo‘l topishda yo‘lboshchi bo‘lib xizmat qilmoqda. G‘azzoliy – bu islom tafakkurining chuqur tafsirchisi, inson qalbi muhandisi, din va aqlni uyg‘unlashtirgan buyuk siymo sifatida tarixda abadiy qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Al-G‘azzoliy, A.H. Ihyo ulum ad-din. – Qohira: Dar al-Ma‘rifa, 2001. – 942 b.
2. G‘azzoliy, A.H. Kimyo-yi saodat / fors tilidan tarj. – Tehron: Nashr-e Ney, 1996. – 384 b.
3. Nasr, S.H. The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity. – New York: HarperOne, 2002. – 336 p.
4. Al-Attas, S.M.N. Islam and Secularism. – Kuala Lumpur: ISTAC, 1993. – 261 p.
5. Qarshi, A. Imom G‘azzoliy falsafasining mohiyati // Islom madaniyati, 2021, №4. – B. 65–73.